

Eski Uygurca Kelimelerin Çince Karakterlerle Yazımında Ünsüz Türemesi Olayı

DR. ÖĞR. ÜYESİ HÜSEYİN YILDIZ*

Öz

Türklerle ilgili en eski kaynaklardaki veriler, Çinlilere ait olup, eski Türkçe kelime ve terimlerle ilgili ancak Çin yıllıklarındaki şekillerinden hareketle fikir yürütülebilmektedir. Çin kaynaklarında Çin imlasıyla geçen kelimelerin Türkçede aslında nasıl olduğunun kesin olarak bilinmemesi, Türkoloji'nin önemli problemlerinden biridir. Problemin çözülebilmesi için Türkçe kelimelerin Çincedeki telaffuzlarından yola çıkılarak, çeşitli analizlere ulaşmak ve çeşitli denklikler kurmak mümkün olabilir. Bu konudaki çalışmalara katkıda bulunabilecek eserlerin başında *Uygurca-Çince İdikut Sözlüğü* adıyla kitaplaştırılan ve XIV. yüzyılda Ming Hanedanı Tercüme Odası tarafından hazırlanan sözlük gelir.

Sözlüğün yazımı Ming sülalesinin ilk imparatoru *Chu Yüan-chang*'in emriyle tercümanlar odası kurularak, *Hu-i-i-yü* (Çin dilleri ile beraber diğer dillerin karşılaştırmalı sözlüğü) ile beraber 1382 yılında başlatılmıştır. Eserin Pekin'de dört, Japonya'da dört, Avrupa'da yedi nüshası bulunup, sözlük üzerinde Amiot, Klaproth, Ligeti, Hu Chên-hua ve Huang Jun-hua, Paul Pelliot, F. K. Müller ve Mağfiret Kemal Yunusoğlu çalışmıştır. Yunusoğlu'nun çalışması sözlüğün nüshalarının karşılaştırmalı bir yayınıdır. Sözlükteki Eski Uygurca malzemedeki hareketle imla, ses, şekil, söz varlığı incelemeleri yapılan eserde açıklamalar, metin ve dizin bölümleri de yer almakta; yukarıda bahsedilen probleme yönelik bir bölüme yer verilmemektedir. Bu çalışmada Yunusoğlu neşrindeki Eski Uygurca kelimelerin Çincedeki imlası esas alınmak suretiyle denkliklere dayalı bir veri tabanı oluşturulmuş; ardından da bu denklikler esaslı ses olayları tespit edilmiştir. Bu çalışma, işte bu ses olaylarından birini, ünsüz düşmesi hadisesini ele almakta ve Türkçe kelimelerin Çince söylenirken ne tür değişikliklere uğradığını örneklerle göstermektedir.

Anahtar sözcükler: Eski Uygurca, Çince, İdikut Sözlüğü, ses bilgisi, denklikler, ünsüz türemesi.

THE EVENT OF PROSTHESIS IN OLD UIGHUR WORDS
WRITTEN WITH CHINESE SPELLING

Abstract

The data in the oldest sources about the Turks belong to the Chinese, for this reason, the ideas related to oldest Turkish words and terms can be interpreted based on the figures

* Ordu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, turkbilimci@gmail.com, orcid.org/0000-0002-8055-7946

Gönderim tarihi: 30.03.2019

Kabul tarihi: 12.06.2019

in Chinese annual. One of the important problems of Turcology is that the obscurity of how the words written with Chinese spelling in Chinese sources are actually in Turkish. In order to solve the problem, it may be possible to reach various analyzes and to establish various equivalents based on the pronunciations of Turkish words in Chinese. The book entitled with Uighur-Chinese Idikut Dictionary is prepared by the Ming Dynasty Translation Room in 15th century and it is one of the principal works that can contribute to the studies on this subject.

The writing of the dictionary was initiated in 1382 together with the Hu-i-iu (a comparative dictionary of Chinese and other languages) by the chamber of interpreters established with the order of Chu Yüan-chang, the first emperor of the Ming Dynasty. The work has four copies in Beijing, four in Japan and seven in Europe and Amiot, Klaproth, Ligeti, Hu Chên-hua and Huang Jun-hua, Paul Pelliot, F. K. Müller and Mağfiret Kemal Yunusoğlu has worked on it. Yunusoglu's work is a comparative publication of dictionary's copies. In the text that has various examinations about spelling, sound, form, vocabulary with reference to the Old Uighur material, there are explanations, text and index sections, but not a section for aforementioned problem. In this study, a database based on equivalences was created depending on Chinese spelling of Old Uighur words in Yunusoğlu's work; and then the sound events based on these equivalences were determined. This study deals with one of these vocal phenomena, the consonant fall and shows the examples of the changes in Turkish words in Chinese pronunciation.

Keywords: Old Uighur, Chinese, Idikut Dictionary, phonetics, equivalents, prosthesis.

GİRİŞ

Makalenin verilerini ve tespitleri sunmadan önce, Çin kaynakları, Türkçe kelimelerde ünsüz türemesi olayı ve Çincenin ünlü sistemi üzerine kısa bilgiler vermekte fayda vardır. Bu bilgiler sayesinde Çin kaynaklarının Türkler için önemi daha iyi kavranacak, Türkçe kelimelerde görülen ünsüz türemesi ve Çince ünlü sistemi hakkında bilgi edinilerek Çince kaynaklardaki Türkçe kelimelerin özgün biçimlerine yönelik tespitleri anlamak kolaylaştırılacaktır.

1. ÇİN KAYNAKLARINA DAİR

Türklerle ilgili en eski kaynaklarla ilgili bir kısım veriler, Çinlilere ait olup, Türkçe kelimelerin, Çin yıllıklarındaki şekillerinden hareketle, özgün biçimleri hakkında fikir yürütülebilmektedir. Eski Türk devletlerinden Hunlarla ilgili pek çok terim ve özel adların Çin kaynaklarındaki yazımlarından hareketle adlandırılması ve literatürde bu şekilde yer alması bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Çin kaynaklarında Çin yazı sistemiyle yazılan Türkçe kelimelerin Türkçede aslında nasıl olduğunun kesin olarak bilinmemesi, Türkolojinin önemli problemlerinden biridir. Problemin çözülebilmesi için Türkçe kelimelerin Çincedeki telaffuzlarından yola çıkılıp listeler oluşturularak çeşitli analizlere ulaşmak ve bu analizlere bağlı olarak çeşitli denklikler kurmak mümkün olabilir.

Çin tarihine bakıldığında, 907'de Tang Hanedanının yıkılmasını takiben Çin'e 500 yıla yakın Çince dışında Altay dilleri konuşan Moğol, Mançu gibi halkların hükmettiği (Fidan, 2011a, s. 6) görülür. 1368-1648 yılları arasında hüküm süren Ming Hanedanı döneminde ise Çin; Doğu Asya'nın askeri, siyasi ve kültürel merkezi haline gelmiştir (Fidan, 2011b, s. 27). Bu hanedan dönemi boyunca Türklerle de ilişkide olan Çin, çeşitli çalışmalarla bu durumu kayıt altına almıştır.

Çin'in kayıt altına aldığı yıllık, seyahatname gibi metinler arasında sözlüklerin de yer alması diller arası ilişkileri göstermesi bakımından ayrıca önem arz etmektedir. Çince karakterlerle yazılan kelimelerin Türkçede doğru tespitine yönelik çalışmalara katkıda bulunabilecek eserlerin başında Mağfiret Kemal Yunusoğlu tarafından 2012 yılında *Uygurca-Çince İdikut Sözlüğü* adıyla kitaplaştırılan ve XIV. yüzyılda Ming Hanedanı Tercüme Odası tarafından hazırlanan sözlük gelmektedir. Sözlüğün yazımı, Ming sülalesinin ilk imparatoru *Chu Yüan-chang*'in emriyle tercümanlar odası kurularak, *Hu-i-i-yü* (Çin dilleri ile beraber diğer dillerin karşılaştırmalı sözlüğü) ile beraber 1382 yılında başlatılmıştır. Eserin Pekin'de dört, Japonya'da dört, Avrupa'da yedi nüshası bulunup, sözlük üzerinde Amiot, Klaproth, Ligeti, Hu Chên-hua ve Huang Jun-hua, Paul Pelliot, F. K. Müller ve Mağfiret Kemal Yunusoğlu çalışmıştır. Yunusoğlu'nun çalışması sözlüğün nüshalarının karşılaştırmalı bir yayımıdır.

Sözlükteki Eski Uygurca malzemenin hareketle imla, ses, şekil, söz varlığı incelemeleri yapılan eserde açıklamalar, metin ve dizin bölümleri de yer almakta; ancak yukarıda bahsedilen probleme yönelik bir bölüme yer verilmemektedir. Eserin 1042 satırdan oluştuğu ve 797 farklı kelimeyi sözcük varlığında barındırdığı hesaba katıldığında, eser üzerine yeni çalışmaların yapılmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada Yunusoğlu neşrindeki Eski Uygurca kelimelerin Çincedeki imlası esas alınmak suretiyle denkliklere dayalı bir veri tabanı oluşturulmuş; ardından da bu denklikler esaslı ses olayları tespit edilmiştir. Bu çalışma, işte bu ses olaylarından birini, ünsüz türemesi hadisesini ele almakta ve Türkçe kelimelerin Çince söylenirken ne tür değişikliklere uğradığını örneklerle göstermektedir.

2. TÜRKÇE VERİNTİLERDE ÜNSÜZ TÜREMESİ

Modern Türk yazı dillerinde Az. *samit artımı*, Tkm. *çekimsiziñ artdırılması*, Gag. *konson(ant) eklemesi*, Özb. *undóş órtişi*, YUyg. *üzük tavuşniñ qoşulup qelişi*, Tat. *tartiq östälü*, Bşk. *tartinqi östäw*, Kmk. *tutuk awaz koşulmağı*, Krç.-Malk. *kısıq tawuşnu koşuluwu ~ tunakı tawuşnu koşuluwu*, Nog. *tattiktñ kosiluwi*, Kzk. *dawıssızdıñ kosiluwi*, Krg. *ünsüzdün koşulması*, Alt. *tuyuk tabıştın kojulan*, Hks. *ün çohtñ hozılçatham*, Tuv. *a'jik eves ünnüñnemejiri ~ nemelde a'jik eves ün şekillerinde adlandırılan*; Rusçada *pribavleniye soglasnogo* ve İngilizcede *prothesis* olarak karşılanan terim için Türkçede *ünsüz türemesi* (Gürsoy-Naskali, 1997, s. 81; Korkmaz, 1992, s. 163) ya da *öntüreme* (İmer vd., 2011, s. 204) ibareleri kullanılır.

Ünsüz türemesi bir kelimenin önses, içses ve sonses konumlarında aslında olmayan bir ünsüzün muhtemelen telaffuzu kolaylaştırmak amacıyla belirmesi durumu olup, önseste ünsüz türemesiyle ilgili örnek olarak Türkçenin çeşitli tarihi ve çağdaş kollarından *ayva > hayva*, *ır > yır*, *elbette > helbette*, *ırak > yırak*, *igit > yiğit* kelimeleri gösterilebilir (Korkmaz, 1992, s. 163; İmer vd., 2011, s. 204).

Ünsüz türemesi kelimedeki konumuna göre üç şekilde görülebilir. Önseste *h*, *h* gibi boğumlanma noktaları zayıf olan ünsüzler ile *v*, *y* gibi yarı ünlüler; içseste söyleyiş sıkıntısını gidermek için *y* yarı ünlüsü ile *n* ünsüzü, sonseste ise *h*, *m*, *n*, *r* ünsüzleri türeyebilir (Karaağaç, 2010, s. 94-102):

i. Önseste
a. y- türemesi <i>ıpar > yıpar</i> 'koku', <i>ipek > yipek</i> 'ipek', <i>ıgaç > yıgaç</i> 'ağaç', <i>in- > yin-</i> 'inmek', <i>irin > yirin</i> 'irin', <i>idiz > yitiz</i> 'yüksek, yüce', <i>ip > yip</i> 'ip'
b. v- türemesi <i>ur- > vur-</i> 'vurmak'
c. h- türemesi <i>ayva > hayva</i> 'ayva', <i>orada > horda</i> 'orada', <i>ağıl > hağıl</i> 'ağıl', <i>elbet > helbet</i> 'elbette (ağızlarda)'
ii. İçseste:
a. -y- türemesi <i>dinle-y-en</i> , <i>eski-y-ince</i> , <i>başla-y-ayım</i> , <i>okulda-y-ım</i>
b. -n- türemesi <i>evi-n-e</i> , <i>baba-s-ı-n-a</i>
iii. Sonseste:
a. -r türemesi: <i>kehruba > kehribar</i>
b. -n türemesi <i> radyo > radyon</i>
c. -h türemesi <i>peyda > peydah</i> , <i>tali' > talih</i>
d. -m türemesi: <i>keşke > keşkem</i> , <i>halbuki > halbukim</i>

Tablo 1. Türkçe kelimelerde görülen ünsüz türemesi örnekleri (Karaağaç 2010: s. 94-102)

Bununla beraber Türkçe bazı kelimeler de başka dillere verintilenirken, bir ihtimal kulak yoluyla alıntılanarak o dilin kendi iç yapısına ve fonetiğine uygun olacak şekilde

ünsüz türemesine uğrayabilmektedir. Sözelimi TVS'den tespit edilen pek çok kelime arasından seçilen aşağıdaki örnekler bu durumun evrenselliğini göstermesi bakımından önemlidir.¹

<i>aba</i> > Sırpça <i>haba</i> (TVS s. 1)	<i>oda</i> > Macarca <i>hodály</i> , Romence <i>hodáire</i> ,
<i>acı</i> > Makedonca <i>haciya</i> (TVS s. 5)	Sırpça <i>hódaja</i> , Arnavutça <i>hodë</i> , <i>hodhë</i> ,
<i>açık</i> > Sırpça <i>háçik</i> (TVS s. 6)	Yunanca <i>nudás</i> (TVS s. 647) <i>omuz</i> >
<i>ada</i> > Arnavutça <i>hadë</i> (TVS s. 7)	Bulgarca <i>yemús</i> (TVS s. 652)
<i>akıncı</i> > Bulgarca <i>yakıncíya</i> (TVS s. 16)	<i>onbaşı</i> > Makedonca <i>yonbaşıya</i> (TVS s. 652)
<i>alçak</i> > Bulgarca <i>halçák</i> (TVS s. 23)	<i>öfke</i> > Bulgarca <i>yufké</i> (TVS s. 661)
<i>ana</i> > Makedonca <i>yana</i> , <i>yane</i> (TVS s. 31)	<i>ömür</i> > Bulgarca <i>yomyur</i> , Yunanca <i>ğiomúr</i> (TVS s. 663)
<i>ark</i> > Bulgarca <i>hark</i> , Sırpça <i>jáarak</i> (TVS s. 39)	<i>ördek</i> > Arapça <i>vardak</i> , <i>vardakāyī</i> , Bulgarca <i>yurdék</i> , <i>yurdeçka</i> (TVS s. 664)
<i>eğ</i> e > Sırpça <i>jége</i> (TVS s. 274)	<i>örnek</i> > Bulgarca <i>yurnék</i> , Yunanca <i>ğiurnéki</i> , <i>ğiurnéki</i> (TVS s. 664)
<i>eksik</i> > Sırpça <i>yéksik</i> (TVS s. 277)	<i>öşür</i> > Çince <i>wúshòu'ěr</i> (TVS s. 665)
<i>elek</i> > Bulgarca <i>yelék</i> (TVS s. 279)	<i>uğru</i> > Rusça <i>vor</i> , <i>voryúga</i> , Fince <i>voro</i> (TVS s. 873)
<i>eski</i> > Farsça <i>kékse</i> (TVS s. 286)	<i>uğur</i> > Arapça <i>yugur</i> (TVS s. 873)
<i>eşek</i> > Arapça <i>yeşek</i> (TVS s. 288)	<i>ukar</i> > Farsça <i>hukar</i> (TVS s. 873)
<i>ilgar</i> > Urduca <i>yalgar</i> (TVS s. 378)	<i>ulak</i> > Çince <i>wou-lo</i> , Rusça <i>valáh</i> , <i>valáhi</i> (TVS s. 874)
<i>ibrik</i> > Ermenice <i>yíbrík</i> (TVS s. 382)	<i>ulus</i> > Çince <i>wúlūsī</i> (TVS s. 875)
<i>idikut</i> > Çince <i>yìdūhù</i> (TVS s. 384)	<i>ustura</i> > Macarca <i>kusztora</i> (TVS s. 877)
<i>iğde</i> > Rusça <i>cída</i> , Ermenice <i>hide</i> (TVS s. 385)	<i>ücret</i> > Bulgarca <i>yucerét</i> (TVS s. 880)
<i>iğdiş</i> > Sırpça <i>hidiç</i> (TVS s. 385)	<i>ülke</i> > Bulgarca <i>yulke</i> (TVS s. 880)
<i>ilik</i> > Sırpça <i>jéljike</i> (TVS s. 390)	<i>ülker</i> > Bulgarca <i>yulkerét</i> (TVS s. 880)
<i>imbik</i> > Bulgarca <i>linbik</i> (TVS s. 392)	<i>üst</i> > Bulgarca <i>yusté</i> , Makedonca <i>yust</i> (TVS s. 881)
<i>inak</i> > Çince <i>yǐnà</i> (TVS s. 393)	
<i>ocak</i> > Arapça <i>vicak</i> , <i>vücāk</i> , <i>vucākāt</i> (TVS s. 646)	

Tablo 2. Türkçe verintilerde görülen ünsüz türemesi örnekleri

Listeden anlaşılacağı üzere Türkçeden başka dillere verintilenen bazı kelimelerde, dilden dile farklılık göstermekle beraber, *c*, *ğ*, *h*, *j*, *k*, *l*, *n*, *w*, *y* ünsüzlerinin türeyebildiği

¹ Bu liste TVS ve başka kaynaklar titiz bir şekilde taranarak genişletilebilir. Amaç, farklı dillere verintilenmiş Türkçe kelimelerdeki ünsüz türemelerine örnekler göstermektir. Ayrıca burada seçilen örnekler sadece ünsüz türemesinin olduğu kısımlarla sınırlıdır. Sözelimi *ocak* kelimesi için Arapçada *ōcāk*, *vicak*, *ūcāk*, *vūcāk*, *ōcāğ*, *ivcāğ*, *ōcākāt*, *ucākāt*, *vucākāt*, *ibin ivcāğ*, *vahakhāzi'l-ōcāğ* kelimeleri kullanılmaktadır. Ancak bu listede sadece ünsüz türemesinin olduğu *vicak*, *vūcāk*, *vucākāt* kelimeleri gösterilmiştir.

görülür. Bu tür türemeler tersine döndürme yöntemiyle Türk dilinin tarihi kayıtlarında geçmeyen, ancak komşu ve yabancı kaynaklarda kayıtlı Türkçe kelimelerin özgün biçimlerini tespit etmede bir ölçüt olarak kullanılabilmesi bakımından önemlidir.

a. Çincenin Ünlüleri Üzerine

Çin kaynaklarındaki Türkçe kelimeleri yorumlayabilmek için Çincenin ünlü sistemini kısaca tanımak yerinde olacaktır. Çincenin ses sisteminde birleşik ünlüler hariç Çincenin standart ünlülerini karşılayan /a/, /e/, /i/, /o/, /u/ ve /ü/ şeklinde altı temel ünlü bulunmaktadır (Azertürk, 2016, s. 153).

Çincedeki ünlüler Türkçedeki ünlülerle kıyaslandığında, kimi farklılıklar ya da benzerlikler görülmektedir. Sözelimi /e/, /ə/, /ɛ/, /i/, /u/, /ü/ gibi sesler Türkçe ve Çince de benzer iken (Tuğlu, 2006, s. 36-37), /a/, /o/ gibi sesler Türkçe ve Çince de farklılık gösterebilmektedir. Ayrıca Türkçe /ö/ sesi Çince de, Çince /er/ sesi ise Türkçede bulunmamaktadır (Tuğlu, 2006 s. 42-44).

Çincedeki ünlülerin sınıflandırılmaları teşekkül noktalarına göre Tablo 3'teki, yapısına göre ise Tablo 4'teki şekilde birleştirilerek tablolastırılabilir:

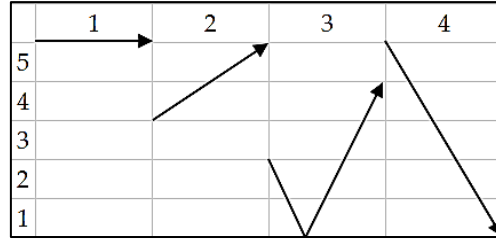
ÖLÇÜT	1. GRUP	2. GRUP	3. GRUP
<i>Çene açısının durumu</i>	Kapalı <i>i, u, ü[y]</i>	Orta Kapalı <i>o, ɣ, e, ə</i>	Açık <i>a</i>
<i>Dilin devimi</i>	Öndil <i>i, ü[y], e, a, ɛ, ɾ</i>	Ortadil <i>ə</i>	Arkadil <i>u, o, ɣ, ɿ</i>
<i>Dudak biçimi</i>	Düz <i>i, e, ɿ, ɣ, ɛ, ə, a</i>	Yuvarlak <i>u, ü[y], o</i>	

Tablo 3. Tuğlu, 2006 s. 13-14'ten hareketle Çince ünlülerin sınıflandırılması

YAPI		ÜNLÜLER	
BASİT	<i>i, u, ü [y], o, e, a, er</i>		
BİRLEŞİK	İkili Birleşik		Üçlü Birleşik
	Ön Birleşik <i>ai, ei, ao, ou</i>	Art Birleşik <i>ia, ie, ua, uo, üe</i>	<i>iao, iou, uai, uei</i>
BURUN	Ön burun		Arka Burun
	<i>an, ian, uan, üan, en, in, uen, ün</i>		<i>ang, iang, uang, eng, ing, ueng, ong, iong</i>

Tablo 4. Tuğlu, 2006, s. 14-26'dan hareketle Çince ünlülerin yapı bakımından sınıflandırılması

Çince de ünlüler kadar, ünlülerin anlam ayırt edici tonları da önem arz etmektedir. Pekin Çincesinde yüksek düzey ton (ˊ), yükselen ton (ˋ), alçalan-yükselen ton (ˊˋ), alçalan ton (ˋˋ) olmak üzere dört ton bulunmaktadır (Pulleyblank, 1995, s. 6-7, Finegan, 2008, s. 92 ve Eker, 2010, s. 316).

Şekil 1. Mandarin Çincesinin Tonları (CLC s. 38)

Bir örnek vermek gerekirse, Çince'de /a/ ünlüsünün $\bar{a}$, $\acute{a}$, $\grave{a}$ ve $\check{a}$ olmak üzere dört tonu bulunmakta, tonsuz a (nötr) biçimi de sayılırsa buna bağlı olarak beş farklı anlamı göstermektedir:

	YÜKSEK	YÜKSELE N	ALÇALAN	ALÇALAN- YÜKSELEN	NÖTR
Pinyin	$\bar{a}$	$\acute{a}$	$\grave{a}$	$\check{a}$	a
Orijinal	妈	麻	马	骂	吗
MCD V	$m\bar{a}$	$m\acute{a}$	$m\grave{a}$	$m\check{a}$	ma
IPA 69	$ma\bar{1}$	$ma\acute{2}$	$ma\grave{4}$	$ma\check{5}$	ma
IPA 69	$m\acute{a}$	$m\hat{a}$	$m\check{a}$	$m\grave{a}$	ma
Anlam	'anne'	'kenevir'	'at'	'lanet'	'soru eki'

Tablo 5. Çince'deki /a/ ünlüsünün tonları için örnekler

Çince'deki önseste konumlanan tonluların dağılımı orta hacimli bir sözlük olan MCD'den hareketle şöyle gösterilebilir:

	yüksek	yükselen	alçalan	alçalan- yükselen	nötr	
	-	'	`	ˇ		
/a/	47	$\bar{a}$ 14	$\acute{a}$ 9	$\grave{a}$ 19	$\check{a}$ 5	a -
/e/	29	$\bar{e}$ 3	$\acute{e}$ 8	$\grave{e}$ 14	$\check{e}$ 4	e -
/o/	11	$\bar{o}$ 4	$\acute{o}$ 1	$\grave{o}$ 2	$\check{o}$ 4	o -
Toplam	87	21	18	35	13	0

Tablo 6. MCD'de ünlüyle başlayan Çince kelimelerin tonlara göre dağılımı

Tablo 6'dan anlaşılacağı üzere, tonsuz yani nötr ünlülerle Çince kelimeler başlamamaktadır. Bununla beraber Türkçeye kıyaslandığında Çince kelimelerin /ı/, /i/, /ö/, /u/ ve /ü/ ünlüleriyle de başlamadığı görülür. Bu durumda 'Çince, ünlüyle başlayan kelimeleri alıntılı olduğunda nasıl davranmaktadır?' sorusunu sormak gerekecektir. Dünyada sık kullanılan dillerle ilişkiler, 21. yüzyılın gelişmelerine bağlı olarak hızla arttığına göre, Çince'de de pek çok alıntı kelimenin bulunması gerekecektir.

Sıra	Dil	Konuşur Sayısı (milyon)	Sıra	Dil	Konuşur Sayısı (milyon)
1	Çince	1311	14	Türkçe	79,4
2	İspanyolca	460	15	Korece	77,3
3	İngilizce	379	16	Fransızca	77,2
4	Hintçe	341	17	Almanca	76,1
5	Arapça	319	18	Vietnamca	76
6	Bengalce	228	19	Tamilce	75
7	Portekizce	221	20	Urduca	68,6
8	Rusça	154	21	Cava Dili	68,3
9	Japonca	128	22	İtalyanca	64,8
10	Lahnda Dil	119	23	Farsça	61,8
11	Marathi Dil		24		
	i	83,1		Gujarati Dili	56,4
12			25	Bhojpuri	
	Telugu Dili	82		Dili	52,2
13	Malayca	80,3	Toplam		3427,5

Tablo 7. Ethnologue'un verilerine göre dünyada 50 milyondan fazla konuşuru olan diller listesi

(<https://www.ethnologue.com/statistics/size>, Erişim Tarihi: 20.05.2019)

Tablo 7'ye göre dünyada yaklaşık üç buçuk milyar insan bu 25 dilden birini konuşmaktadır. Çince dünyada en fazla konuşuru olan dildir. Onu İspanyolca ve İngilizce takip etmektedir. Hem Türkçeye hem de Çinceye kelime vermesi bakımından İngilizce örneğinde birkaç örneğe bakmak, Çincenin ünlüyle başlayan alıntıları nasıl değerlendirdiğini görmek için ipuçları verecektir.

İngilizce	Türkçe	Çince Yazım	Çince Pinyin	Kaynak
Arizona	Arizona	亚利桑那	yàlìsāngnà	SML 277
aspirin	aspirin	阿斯匹林	āsīpílín	SML 277
email	e-mail	伊妹儿	yī-mèi-ér	SML 286
eureka	Evreka 'buldum'	尤里卡	yóu lǐ kǎ	SML 287
Intel	İntel	英特尔	yīngtèěr	SML 291
index	indeks	引得	yǐndé	SML 291
italy	İtalya	意大利	yìdàlì	SML 292

olympic	olimpik	奥林匹克	àolínpǐkè	SML 299
opium	afyon	阿片	yāpiàn	SML 299
oscar	oskar	奥斯卡	àosīkǎ	SML 299
UFO	ufo	幽浮	yōu fú	SML 308
ultimatum	ultimatom	哀的美敦	āidīměidūn	SML 308
utopia	ütopya	乌托邦	wūtuōbāng	SML 308

Tablo 8. İngilizceden kelimelerin Türkçe ve Çincedeki görünümüne SML'den örnekler

Tablo 8'deki verilerden hareketle Çincenin, İngilizceden alıntılanan ve ünlüyle başlayan kelimelerin bazılarında önseste /y/, bazılarında ise /w/ sesini, Çincenin söyleyiş yapısına uygun olarak türettiği gözlenmektedir.

Türk dilinin tarihi kaynaklarında geçmeyen ancak Çince kaynaklarda rastlanan Türkçe kelimelerin özgün biçimlerini tespit etmede Çincenin bu özelliği bir ölçüt olarak kullanılabilir. Çince kaynaklarda parça parça kısmen ve sistemsiz olarak geçen Türkçe kelimelerden ziyade, bir metnin sistemli ve Çince-Türkçe bakışımı olarak işlendiği *Uygurca-Çince İdikut Sözlüğü* isimli eser üzerinde Türkçe kelimelerin özgün biçimlerine yönelik tespitlerde bulunmak daha verimli olacaktır. O sebeple bu çalışmada Yunusoğlu tarafından yayınlanan *Uygurca-Çince İdikut Sözlüğü* metni esas alınmıştır. Çevriyazı sistemi bakımından, Yunusoğlu'na bağlı kalınan² bu çalışmada elde edilen verilere göre Eski Uygurcada önseste /w/ ve /y/; içseste hece başında /w/ ve /ç/; içseste hece sonunda /n/ ünsüzlerinin türediği, sonseste ise bir ünsüz türemesine rastlanmadığı gözlenmiştir

² Yunusoğlu, çalışmasında Mathews 1975'teki sistemin esas alındığından bahsetmektedir. Bu makalede de Yunusoğlu'ndan hareketle dolaylı olarak Mathews 1975'teki sisteme bağlı kalınmıştır. Yunusoğlu, çalışmasında bu sistemin nasıl olduğundan bahsetmez (Yunusoğlu 2002: X). 1877-1970 yılları arasında yaşayan Robert Henry Mathews, esasında Frederick William Baller'in *An analytical Chinese-English dictionary: compiled for the China Inland Mission* (1900) başlıklı sözlüğünü geliştirmek için yola çıkmış ve 1931'de Mathews' Chinese-English Dictionary adlı sözlüğünü hazırlamıştır. 1943 ve 1975'te revize edilen sözlük'te Herbert A. Giles tarafından hazırlanan ve ilk baskısı 1892'de yapılan *Chinese-English Dictionary*'den de yararlandığı görülür (RHM). Mathews 1975'te kullanılan sistem esasında günümüzde kullanılan Pinyin sistemine benzemektedir. Bir iki örnek vermek gerekirse Mathews Eski Uygurcada 'nehir' anlamına gelen *ögüz* kelimesi karşılığında gösterdiği Çince 河 kelimesini *he* şeklinde latinize etmiş olup aynı kelime Pinyin sisteminde *hé* şeklindedir. Eski Uygurca *taγ* 'dağ' karşılığında Çince 山 kelimesinin latinize biçimini Mathews *shan* olarak gösterirken, Pinyin'de bu kelime *shān* olarak gösterilmektedir.

4. VERİ [88]

a. Önseste Ünsüz Türemesi [84]

i.w- Türemesi [67]

1. o- > wu- [16]

obur '³', *obur subur*⁴ 'arka arkaya, hiç ara vermeden, sürekli' UÇİS s. 168 → *obur* > *wu-pu-êrh* [P781]

odγuraq 'mutlak, muhakkak, kesin; net, kuvvetli' UÇİS s. 168 → *otγaraq* > *wu-ha-la* [P767]

olar 'onlar' UÇİS s. 168 → *olar* > *wu-la-êrh* [P334]

olur- 'oturmak, oturtmak' UÇİS s. 168 → *olur* > *wu-lu-êrh* [P607], *olurup* > *wu-lu-lu* [P734]

omay < Mo. *omuğ* 'soy, soyad; aile' UÇİS s. 168 → *omay* > *wu-ma* [P649]

omoy 'sahip, patron' UÇİS s. 168 → *omoy* > *wu-mo* [P303]

oqi- 'okumak, öğrenmek' UÇİS s. 168 → *oqi* > *wu-hei* [P527, P532]

oqit- 'okutmak, öğretmek, ezberletmek' UÇİS s. 168 → *oqitu* > *wu-hei-tou* [P855]

ordu 'saray, orda' UÇİS s. 168 → *ordu* > *wu-êrh-tou* [P381]

ornuq < Mo. 'yatak, kalacak yer, yer' UÇİS s. 168 → *ornuq* > *wu-êrh-na* [P401]

otaz 'yaban sığırı, gergedan' UÇİS s. 168 → *otaz* > *wu-ta-ssü* [P216]

otçi 'tabip, hekim' UÇİS s. 168 → *otçi* > *wu-chê* [P316]

otunγ 'odun' UÇİS s. 168 → *otunγ* > *wu-tung* [P814]

otuz 'otuz' UÇİS s. 168 → *otuz* > *wu-tou-ssü* [P579]

oγul 'oğul, evlat' UÇİS s. 168 → *oγul* > *wu-wên* [P264, P288]

oyurla- 'çalmak, hırsızlık yapmak' UÇİS s. 168 → *oyurlaptur* > *wu-k'u-êrh-la-tou-êrh* [P817]

2. o- > wo- [1]

onunç 'onuncu' UÇİS s. 168 → *onunç* > *wo-nan-ch'ê* [P120]

3. o- > wa- [3]

on 'on' UÇİS s. 168 → *on* > *wan* [P576, P577, P584, P585, P596]

oymanγ 'oyuk, çukur' UÇİS s. 168 → *oymanγ* > *wai-mang* [P60]

oyna- 'oynamak, oyun oynamak' UÇİS s. 168 → *oyna* > *wai-na* [P694]

4. o- > wê- [3]

oη 'sağ; doğru' UÇİS s. 168 → *oη* > *wêng* [P538]

oη < Çin. *wang* 'han, kral' UÇİS s. 168 → *oη* > *wêng* [P971]

³ Metin kısmında ikileme şeklinde geçen kelime için Çince karşılık olarak 'peşpeşe' 'peş peşe' anlamına gelen 陸續 [lùxù] kelimeleri kullanılmıştır (MDBG).

⁴ *sobur* kelimesi metnin dizininde *sobur* (UÇİS 168), metnin içinde P781'de *subur* (UÇİS 109) şeklinde gösterilmiştir.

Yunusoğlu'nun çalışmasında da zaten ayrı başlık halinde ele alınmıştır.

oñay 'kolay' UÇİS s. 168 → *oñay* > *wêng-kai* [P634]

5. **ö-** > *wu-* [8]

öçül- 'silinmek, yok edilmek, kökü kurutulmak' UÇİS s. 169 → *oçül* > *wu-shuo* (*wu-ch'uan*) [P811]

öçi- < Mo. 'haber vermek, bilgi vermek, rapor sunmak (hakana, hükümdara)' UÇİS s. 169 → *öçip* > *wu-ch'ê* [P635, P793]

ögüz 'ırmak, dere' UÇİS s. 169 → *ögüz* > *wu-k'u-ssü* [P51]

ölür- 'öldürmek' UÇİS s. 169 → *ölürüp* (*ölüp*) > *wu-lu* (*wu-lu-lu*) [P844]

ördäk 'ördek' UÇİS s. 169 → *ördäk* > *wu-êrh-tê* [P208]

öz 'öz, kendi; şahıs; vücut, beden; yaşam, hayat (can)' UÇİS s. 169 → *öz-i* > *wu-ssü* [P733], *özüng* > *wu-sung* [P676]

örtün- 'örtünmek, kapanmak' UÇİS s. 169 → *örtünmiş* > *wu-êrh-tun-mi-shih* [P653]

ötkür- 'geçirmek, bir şeyi bir şeyin içinden geçirmek, göndermek' UÇİS s. 169 → *ötkürmiş* > *wu-k'u-êrh-mi-shih* [H1004]

6. **ö-** > *wa-* [1]

öl 'ıslak' UÇİS s. 169 → *öl* > *wan* [P26]

7. **ö-** > *wê-* [3]

öñdün 'doğu, doğuda, önde; önceden' UÇİS s. 169 → *öñdün* > *wêng-tun* [P533]

öñgärä- 'geçmek (önünden)' UÇİS s. 169 → *öñgäräp* > *wêng-k'ê-la* [H1022]

öñlüg 'renkli' UÇİS s. 169 → *öñlüg* > *wêng-lu* [P561, P566, P999]

8. **u-** > *wu-* [23]

uç- 'uç, (dalin) ucu' UÇİS s. 176 → *uç-ı* > *wu-ch'ê* [P151]

uça 'sırt, arka, omuz' UÇİS s. 176 → *uça* > *wu-ch'a* [P370]

uçayu 'uçanlar, uçan şeyler; ölümler' UÇİS s. 176 → *uçayu* > *wu-ch'a-hu* [P804]

uçuq 'çorap' UÇİS s. 176 → *uçuq* > *wu-shuo* [P448]

ud 'inek, sığır' UÇİS s. 176 → *ud* > *wu* [P190]

ud- 'takip etmek, izlemek, devam etmek' UÇİS s. 176 → *udup* > *wu-t'u* [P713, P951]

uduy 'saygı, hürmet, ihtiram' UÇİS s. 176 → *uduy* > *wu-t'o* [P691]

ula- 'kavuşmak; ulamak, bağlamak, uzatmak' UÇİS s. 176 → *ulati* > *wu-la-tê* [P745]

ulam 'ek, devam eden, devami; daimi, eksiksiz' UÇİS s. 176 → *ulam* > *wu-lan* [P952]

ulayati < Fa. *vila:yat* 'Batı Bölgesi' UÇİS s. 176 → *ulayati* > *wu-la-ya-tê* [P985]

ulaγçı ‘hayvanlara bakan, çoban’ UÇİS s. 176 → *ulaγçı* > *wu-la-chih* [P306]
ulus < Mo. *ulus* ‘ulus, devlet’ UÇİS s. 176 → *ulus* > *wu-lu-ssü* [P56, P971, P972]
uluγ ‘büyük, ulu, ulular’ UÇİS s. 176 → *uluγ* > *wu-lu* [H1008, P251, P256]
uqar ‘leylek, turna’ UÇİS s. 176 → *uqar* > *wu-ha-êrh* [P201]
uruγ ‘tohum, çekirdek; nesil, soy’ UÇİS s. 176 → *uruγ* > *wu-lu* [P285], *uruγ-ı* > *wu-lu-hei* [P152]

utlı ‘ödül, mükafât, karşılık; iyilik, fazilet; teşekkür, minnettarlık’ UÇİS s. 176 → *utlı* > *wu-li* [P949]

utlıçı ‘iyilik yapan, iyilik sahibi, teşekkür edilecek adam’ UÇİS s. 176 → *utlıçı* > *wu-li-chih* [P309]

uz ‘usta, mesleğini iyi bilen, uzman’ UÇİS s. 176 → *uz* > *wu-ssü* [P318, P827]

uzat- ‘uğurlamak, yolculuk etmek, götürmek’ UÇİS s. 176 → *uzat* > *wu-sa* [P714]

uzat- ‘uzatmak; sunmak, vermek’ UÇİS s. 176 → *uzatıp* > *wu-sa-t’ê* [P998]

uzat- ‘göndermek⁵’ UÇİS s. 176 → *uzatıp* > *wu-san-t’ê* [H1024]

uzun ‘uzun’ UÇİS s. 176 → *uzun* > *wu-tsun* [P647]

uγrayu ‘özel, mahsus, kişisel’ UÇİS s. 176 → *uγrayu* > *wu-la-yü* [P869]

9. *ü-* > *wu-* [9]

ükär ‘Ülker Yıldızı’ UÇİS s. 177 → *ükär* > *wu-ke-êrh* [P41]

ürgülçi < Mo. *ürgülji* ‘sürekli, durmaksızın, devamlı, kesiksiz’ UÇİS s. 177 → *ürgülçi* > *wu-êrh-kun-chih* [H1015]

ürkäch ‘ebedi, ömür boyu, uzun zaman’ UÇİS s. 177 → *ürkäch* > *wu-êrh-kê-ch’ih* [H1016]

üşik < ?⁶ ‘hece, harf, alfabe, yazı; yazı yazmak’ UÇİS s. 177 → *üşik* > *wu-shih* [P528]

üzä ‘her zaman, sürekli, devamlı, sabit’ UÇİS s. 177 → *üz-ä* > *wu-sa* [P636]

üzit ‘cin, şeytan, ruh’ UÇİS s. 177 → *üzit* > *wu-hsi* [P272]

üzük ‘yazı, harf, hece, ses’ UÇİS s. 177 → *üzük* > *wu-tsu* [P776]

üzül- ‘kesik, üzülme’ UÇİS s. 177 → *üzülmäz* > *wu-suan-ma-ssü* [H1020]

üzüm ‘üzüm’ UÇİS s. 177 → *üzüm* > *wu-tsun* [P170]

ii.y- Türemesi [17]

1. *ı* > *yi-* [1]

ılyā- ‘seçmek, ayıklamak’ UÇİS s. 160 → *ılyāp* > *yin-ha* [P877]

⁵ Dizinde bu veriye yer verilmemiştir, ancak metinde H1024’te Çince ‘göndermek’ (MCD 996) anlamına gelen 打發 [*ta-fa*] karşılığı verilmektedir.

⁶ Kelimenin metindeki karşılığında Çince ‘harf, sembol, karakter, kelime’ anlamına gelen 字 [*zì*] ibaresi geçmektedir (MDBG).

2. *i > yi-* [9]

il 'il, devlet; halk, toplum' UÇİS s. 160 → *il > yin* [P317, P658]

ilçi 'elçi, temsilci' UÇİS s. 160 → *ilçi > yin-chih* [P308]

ilsän- 'teslim olmak, boyun eğmek' UÇİS s. 160 → *ilsänip > yin-sa-ni* [P768]

inç 'sakin, huzur, rahat; sessiz; barış, sulh' UÇİS s. 160 → *inç > yin-ch'ê* [P764],
inç tæg > yin-ch'ê-tê [P863]

inçip 'fakat, ancak, yalnız, ama; bunun üzerine' UÇİS s. 160 → *inçip > yin-ch'ê*
[P720]

inçkä 'ince, zarif, yufka' UÇİS s. 160 → *inçkä > yin-ch'ê-k'ê* [P946]

inçkä 'bilge, aydın; Konfüçyüs'ün talebeleri' UÇİS s. 160 → *inçkä > ying-ch'ê-k'ê*
[P274]

inçlântür- 'sakinleştirmek, rahatlatmak' UÇİS s. 160 → *inçlântürmiş > ying-ch'ê-*
lan-tou-êrh-mi-shih [P656]

in- '?? (kaybolanı) aramak, araştırmak' UÇİS s. 160 → *indi > ying-tê* [P695]

3. *ö > yü-* [2]

öd 'vakit, zaman, an, mevsim' UÇİS s. 169 → *öd > yü* [P86, P125]

öz 'öz, kendi; şahıs; vücut, beden; yaşam, hayat (can)' UÇİS s. 169 → *öz > yü-ssü*
[P747]

4. *ü > yu-* [1]

ünçü < Çin. *chên-chu* 'inci' UÇİS s. 177 → *ünçü > yung-chu* [P476]

5. *ü > yü-* [4]

üç 'üç' UÇİS s. 177 → *üç > yü-ch'ê* [P569]

üçünç 'üçüncü' UÇİS s. 177 → *üçünç > yü-shun-ch'ê* [P113]

üstün 'üst, yukarı, üst taraf' UÇİS s. 177 → *üstün > yü-ssü-tun* [P541]

üstünki 'yukarıdaki, üstteki; en üsttekiler, kral, hükmedenler, yöneticiler' UÇİS
s. 177 → *üstünki > yü-ssü-tun-chi* [P292]

b. İçseste Ünsüz Türemesi [4]

i. Hece Başında [3]

1. /w- Türemesi [1]

könül 'gönül, kalp' UÇİS s. 165 → *könül > k'ung-wan* [P699]

2. /ç- Türemesi [2]

mänji 'neşe, sevinç' UÇİS s. 167 → *mänji > mang-chi* [P602]

mänjilä- 'sevinmek, eğlenmek, keyiflenmek' UÇİS s. 167 → *mänjiläyür > mang-chi-*
la-yü-êrh [P766]

⁷ Kelimenin metindeki karşılığında Çince 'aramak' anlamına gelen 尋覓 [xúnmi] ibaresi geçmektedir (MDBG).

ii.Hece Sonunda [1]

1. -n/ Türemesi

sayurt 'karışık? çeşitli (kelimeler)?' UÇİS s. 177 → *saqurt* > *san-k'u* [P532]

DEĞERLENDİRMELER, TESPİTLER VE SONUÇ

- a. UÇİS'ten elde edilen veri tasnif edildiğinde ses olaylarının hemen hemen tümüne örnek bulunabilmektedir. Bu çalışmanın sınırlılığı ile ilgili olarak ünsüz türemesi örnekleri tarandığında 90'a yakın veriyle karşılaşılmaktadır.
- b. UÇİS'te ünsüz türemesi önseste ve içseste tanıklanmaktadır. Sonseste tanıklanan bir ünsüz düşmesi örneği yoktur.
- c. UÇİS'te önseste ünsüz türemesi olayıyla ilgili 84 veriye ulaşılmaktadır. Bu veriler /w/ ve /y/ ünsüzlerinin türediği gruplar olmak üzere ikiye ayrılarak değerlendirilebilir.
- d. UÇİS'te önseste /w/ türemesinin 67 örneği bulunmaktadır. /w/ türemesi örneklerinin tamamında önseste yuvarlak ünsüzlerin bulunması dikkate değerdir. En sık /o/ ve /u/ seslerinden önce /w/ ünsüzünün türediği görülmektedir.
- e. /o/ sesiyle başlayan 23, /u/ sesiyle başlayan 23, /ö/ sesiyle başlayan 12 ve /ü/ sesiyle başlayan 9 kelimedede, önseste /w/ türemesi görülmektedir.
- f. Önseste /w/ türemesi görülen 67 kelimededen 56'sında /w/ sesinin yanındaki ünsüz olarak /u/ sesi yer alırken, 6 kelimedede /ê/, 4 kelimedede /a/ ve 1 kelimedede /o/ olmaktadır.
- g. UÇİS'te önseste /y/ türemesinin 17 örneği bulunmaktadır. /y/ türemesi örneklerinin 16'sında ince, 1'inde kalın; 15'inde dar, 2'sinde geniş önses ünlüsüne rastlanmaktadır. Bir başka ifadeyle önseste /y/ ünsüzünün türemesi görülen örneklerin yaklaşık olarak %90'ında dar ve ince önses ünlüsü görülmektedir. En sık /i/ ve /ü/ seslerinden önce /y/ ünsüzünün türediği görülmektedir.
- h. /i/ sesiyle başlayan 9, /ü/ sesiyle başlayan 5, /ö/ sesiyle başlayan 2 ve /ı/ sesiyle başlayan 1 kelimedede, önseste /y/ türemesi görülmektedir.
- i. Önseste /y/ türemesi görülen 17 kelimededen 10'unda /y/ sesinin yanındaki ünsüz olarak /i/ sesi yer alırken, 6 kelimedede /ü/ ve 1 kelimedede /u/ olmaktadır.
- j. UÇİS'te içseste ünsüz türemesi olayıyla ilgili 4 veriye ulaşılmaktadır. Bu verilerden üçü içses hece başında, biri içses hece sonunda görülmektedir.
- k. İçses hece başında /ç/ ve /w/ ünsüzlerinin türediği görülmektedir. /ç/ sesi biri türev olmak üzere 2 ve /w/ sesi 1 kelimedede olmak üzere toplam 3 kelime içses hece başında ünsüz türemesine rastlanmaktadır. Her iki ses türemesinin görüldüğü toplam üç örnekte türemenin olduğu konumda /ŋ/ sesinin yer alması dikkat çekmektedir.

Eski Uygurca Orijinal Biçim	<i>köñül</i>	<i>kö</i>	<i>ñül</i>
Çince Karakterlerle	<i>k'ung-wan</i>	<i>k'ung</i>	<i>wan</i>

Tablo 9. Eski Uygurca köñül kelimesinin Çince yazımı

Eski Uygurca Orijinal Biçim	<i>mäñi</i>	<i>mä</i>	<i>ñi</i>
Çince Karakterlerle	<i>mang-chi</i>	<i>mang</i>	<i>chi</i>
Eski Uygurca Orijinal Biçim	<i>mäñilä-</i>	<i>mä</i>	<i>ñilä-</i>
Çince Karakterlerle	<i>mang-chi</i>	<i>mang</i>	<i>chilä-</i>

Tablo 10. Eski Uygurca mäñi ve mäñilä-(mek) kelimelerinin Çince yazımı

1. Eski Uygurca kelimelerin Çince karakterlerle yazımında tespit edilen ünsüz türemeleri aşağıdaki şekilde tablolaştırılabilir.

	Önseste	İçseste			Toplam	
		hece başında		hece sonunda		
/w/	<i>o- > wu-</i>	16	<i>-ñü- > -ng/wa-</i>	1	-	17
	<i>o- > wo-</i>	1	-	-	-	1
	<i>o- > wa-</i>	3	-	-	-	3
	<i>o- > wê-</i>	3	-	-	-	3
	<i>ö- > wu-</i>	8	-	-	-	8
	<i>ö- > wa-</i>	1	-	-	-	1
	<i>ö- > wê-</i>	3	-	-	-	3
	<i>u- > wu-</i>	23	-	-	-	21
	<i>ü- > wu-</i>	9	-	-	-	9
/y/	<i>ı- > yi-</i>	1	-	-	-	1
	<i>i- > yi-</i>	9	-	-	-	9
	<i>ö- > yü-</i>	2	-	-	-	2
	<i>ü- > yu-</i>	1	-	-	-	1
	<i>ü- > yü-</i>	4	-	-	-	4
/ç/	-	-	<i>-ñi- > -ng/ch-</i>	2	-	2
/n/	-	-	-	-	1	1
Toplam		84		3	1	88

Tablo 11. Eski Uygurca kelimelerin Çince yazımlarında görülen ünsüz türemeleri

- m. Tablo 11'e göre, Çincenin söyleyiş ve yazım özelliklerine bağlı olarak önseste yalnızca /w/ ve /y/ sesleri türemekte; en sık önseste ünsüz türemelerine rastlanmakta, en sık türeyen ünsüzün /w/ olduğu görülmekte ve /ç/ ve /n/ ünsüzleri yalnızca içseste hece sonunda türemektedir.

- n. Sonuç olarak bu ses türemeleri, Eski Türkçe kelimelerin Çin kaynaklarından çözümlenmesinde kullanılacak metotlardan biri olarak yer alabilir.
- o. Çalışmada elde edilen verilere göre Eski Uygurcada önseste /w/ ve /y/; içseste hece başında /w/ ve /ç/; içseste hece sonunda /n/ ünsüzleri türemektedir. Bir başka ifadeyle Eski Uygurca kelimelerdeki önses /o/ ünlüsünün bulunduğu 23 ve /u/ ünlüsünün bulunduğu 21 veride önce /w/; /ı/ ünlüsünün bulunduğu 1 ve /i/ ünlüsünün bulunduğu 9 veride /y/; /ö/ ünlüsü bulunan 14 verinin 12'sinde /w/ ve 2'sinde /y/; /ü/ ünlüsüyle başlayan 14 verinin 9'unda /w/ ve 5'inde /y/ ünsüzü türemektedir.
- p. Bu tablo Çince imlayla yazılmış Türkçe kelimelerin orijinal biçimlerine ulaşmakta yardımcı olacak veriler sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Azertürk, Semine İmge (2016). 'Ses Bilgisi ve Öğretimi'. *Çin Dili* (Ed.: Gürhan Kırilen). Ankara: Gece Kitaplığı, s. 147-168.
- CLC = Poupard, Duncan (2012). *Collins Chinese Language and Culture*. Glasgow: Harper Collins Publishing.
- Eker, Süer (2010). 'Ünlülerin Temel Özellikleri Üzerine Birkaç Not', *Turkish Studies*, 5/4: 305-320.
- Fidan, Giray (2011a). *Çin Dili ve Çince Dilbilgisi*. (1. Basım). Ankara: Efil Yayınevi.
- Fidan, Giray (2011b). *Kanuni Devrinde Çin'de Osmanlı Tüfeği ve Osmanlılar*. (1. Basım). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Finegan, Edward (2008). *Language and It's Structure and Use*. Boston: Thomson Wadsworth.
- Gürsoy-Naskali, Emine (1997). *Türk Dünyası Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- IPA = "Uluslararası Fonetik Alfabe-II" (Çev. Çetin Pekacar - Figen Güner Dilek). *Dil Araştırmaları*, 5: 67-86.
- İmer, Kamile, Kocaman, Ahmet ve Sumru Özsoy (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Karaağaç, Günay (2010). *Türkçenin Ses Bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Mathews, R. H. (1975). *Chinese-English Dictionary*. Cambridge - Massachusetts: Harvard University Press.
- MCD = Beattie, Susie vd. (2016). *Collins Mandarin Chinese Dictionary*. Glasgow: Harper Collins Publishing.
- MDBG = <https://www.mdbg.net/chinese/dictionary?page=worddict&wdrst=1&wdqtm=0&wdqcham=1&wdqt=%E5%B0%8B%E8%A6%93> (Erişim Tarihi: 15.05.2019).

- Pulleyblank, Edwin G. (1995). *Outline of Classical Chinese Grammar*. Vancouver: UBC Press.
- RHM = Robert Henry Mathews (<http://www.wikizero.biz/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lbi53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvUm9iZXJ0X0hlbnJ5X01hdGhld3M>, Erişim Tarihi 14.05.2019).
- SML = Kim, Tae Eun (2012). *A Study of Mandarin Loanwords: Lexical Stratification, Adaptation and Factors*. PhD Thesis. University of Wisconsin-Madison.
- Tuğlu, Simay Erden (2006). *Türkçe ve Çincenin Ses Yapıları Açısından Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları (Sinoloji) Anabilim Dalı.
- TVS = Karađaç, Günay (2010). *Türkçe Verintiler Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- UÇİS = Yunusoğlu, Mađfired Kemal (2012). *Uygurca-Çince İdikut Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.